

Prosjektbeskrivelse

Tyrifjorden natur- og kulturmarkssenter

- Kunnskapsformidling og bærekraftig lokal næringsutvikling i et unikt kultur- og naturlandskap

Innhold

Kort beskrivelse av prosjektet	2
Bakgrunn	3
Verdier i området	3
Naturverdier	3
Landbruk.....	4
Kulturhistorie.....	4
Prosjektutvikling.....	5
Prosjekt mål.....	5
Prosjekt faser.....	5
Fase 1: Mulighetsstudie og forprosjekt.....	5
Fase 3: Hovedprosjekt	6
Fase 4: Videreutvikling	6
Forankring	6
Prosjektorganisering.....	6
Finansiering	7
Eksempler:.....	7

Kort beskrivelse av prosjektet

I kommunene rundt Tyrifjorden finnes det natur- og kulturhistoriske verdier i nasjonal og internasjonal særklasse som per i dag er lite tilgjengelige for lokalbefolkning og tilreisende. Disse temaene danner 'kapitalen' som skal formidles og brukes som ingrediens i lokal verdiskapning:

- **Geologi:** Spesielle bergarter og geologiske prosesser etter siste istid har dannet Tyrifjorden og landområdene rundt med fossiler, meandrerende elver, geologiske rariteter og grunnlaget for et ekstremt produktivt jord- og skogbruk. De geologiske prosesser fortsetter å forme landskapet, noe som er spesielt godt synlig på de forskjellige utviklingsstadiene av kroksjøene langs Storelva. På nord- og sørsiden av Tyrifjorden finner man også kalkryggene som viser at området er en del av [Oslofeltet](#), et særpreget innsunken geologisk område.
- **Natur:** De geologiske og hydrologiske rammene har skapt et særlig produktivt økosystem knyttet til forskjellige typer våtmark og et rikt fugleliv. Tyrifjordområdet er en viktig brikke i trekkfuglrutene mellom Europa og Arktis, og har også fått formell anerkjennelse gjennom verneområder og opptak i den internasjonale Ramsarkonvensjonen (våtmarkskonvensjon). Det biologiske mangfoldet er stort både i ferskvann, kulturlandskap og skogområdene rundt Tyrifjorden, hvor den særegne kalknaturen også må nevnes.
- **Landbruk:** De nesten optimale geologiske og hydrologiske forholdene rundt Tyrifjorden har skapt et av landets beste jordbruksområder. I dag finner man både levende landbrukstradisjoner og moderne og innovativt landbruk i regionen, hvor lokal matproduksjon og moderne skogbruk er kjennetegnene. I 2009 ble kulturlandskapet på Steinssletta anerkjent som et nasjonalt utvalgt kulturlandskap.
- **Kulturhistorie:** De naturlige forutsetninger har gjort at menneskene har ønsket å leve rundt Tyrifjorden helt siden steinalderen. Spesielt på nordsiden av Tyrifjorden ligger kulturminnene tett i tett, bundet sammen av kongehistorier og pilegrimsleden. Også nyere historie er godt representert langs Tyrifjorden, bl.a. den bergenske kongeveien, skogbrukshistorie og Jørgen Moes barndomshjem.

For å skape blest og aktivitet rundt disse verdiene trenges det lavterskeltilbud for både lokale og tilreisende, ellers forblir kunnskapen og opplevelser forbeholdt de spesielt interesserte. En behovs- og markedsanalyse må se nærmere på dagens tilbud, men det finnes per i dag veldig lite informasjon eller et tilrettelagt tilbud om temaene over som er lett tilgjengelig for allmenheten.

Et besøks- og kunnskapssenter (heretter kunnskapssenter) om de store natur- og kulturverdiene i regionen vil ha stort potensial til å utvikle seg til en attraktiv kunnskapsleverandør og møteplass på tvers av temaene ved å formidle grunnleggende informasjon på ett sted, og sette temaene i sammenheng. Målgruppen vil være både lokale og regionale innbyggere samt tilreisende som vil få et nytt høyverdig undervisnings-/ fritidstilbud. Det vil være spesiell fokus på formidling mot barn og unge gjennom opplegg rettet mot barnehager og skoler. Kunnskapssenteret vil ideelt sett samarbeide med og markedsføre de allerede eksisterende museene og formidlingsopplegg (hovedsakelig lokalhistorie og kulturminner) og dermed øke deres besøkstall.

Et slikt senter vil aktivt kunne bidra til lokal næringsutvikling spesielt innen landbruk og opplevelsbaserte tjenester, huse kunnskapsarbeidsplasser (f.eks. naturforvaltere, forskere, landbrukskonsulenter) og har potensielle samarbeidspartnere innenfor og utenfor regionen.

Det finnes mange forskjellige modeller for slike kunnskapssentre, spesielt med tanke på finansiering, driftsform og hvordan de forankres lokalt. Et første steg burde derfor være et forprosjekt hvor målsetningen terpes og alternativene først belyses nøye gjennom en mulighetsstudie.

Bakgrunn

Den 22. juni 2018 ble det fastsatt forskrifter om 7 nye verneområder og 6 nye biotopvernområder i verneplan for Tyrifjorden i kommunene Ringerike, Lier, Modum og Hole i tillegg til de allerede eksisterende verneområdene. Fylkesmannen har det øverste ansvaret for å forvalte verneområdene, men for å kunne både opprettholde og formidle de unike og spennende verdiene som ligger innenfor og utenfor disse områdene trengs det et aktivt forvaltnings- og formidlingsopplegg i samarbeid mellom stat, fylke, kommune, grunneiere, m. fl. Ideen om etablering av et kunnskapssenter ved Tyrifjorden ble lansert da Fylkesmannen i Buskerud tok initiativ til å samle kommunene for å sondere interessen for den type tiltak, og mulighetene for hvordan man kunne jobbe videre med denne ideen.

Den 13. november inviterte Fylkesmannen kommunene og fylkeskommunen til et besøk til Dokkadelta våtmarkssenter. En gruppe med representanter fra Fylkesmannen i Buskerud, Buskerud fylkeskommune, Ringerike, Hole og Modum kommuner, samt reiselivet v/ Gjøvikregionen Hadeland Ringerike Reiseliv (nå Visit Innlandet) fikk omvisning og informasjon fra daglig leder for våtmarkssenteret. Nordre Lands ordfører deltok også i informasjonsmøte og delte kommunens erfaringer fra etablering og drift av senteret. Dette besøket ga inspirasjon og nyttig informasjon på veien videre.

For initiativtakerne ble det allerede tidlig i prosessen klart at dersom man skulle jobbe med et kunnskapssenter ved Tyrifjorden, så burde fokus også omfatte andre verdier enn våtmark. Området rundt Tyrifjorden er rik på kulturhistorie og moderne drift ifm. jord- og skogbruk, kulturminner, geologi og natur. Alle temaene er utvilsomt knyttet sammen, og det er naturlig å jobbe videre med en helhetlig formidling i et kunnskapssenter med hovedvekt på natur og landbruk.

Verdier i området

Tyrifjordområdet karakteriseres ved stort biologisk mangfold og svært god matjord. Geologien danner grunnlaget for natur- og jordbruksverdiene. Deler av Oslofeltet med kambrosilur-bergarter strekker seg gjennom området og gir mange plantearter gode levekår, og kvartærgeologi, elveavsetninger og gammel havbunn gir et godt og produktivt jordsmonn.

Naturverdier

I tillegg til de nye verneområdene allerede nevnt, finnes det allerede en rekke eksisterende naturreservater, bl.a. kroksjøene Synneren og Juveren, og elvedeltaområdene Averøya og Karlsrudtangen. Disse verneområdene er anerkjent gjennom våtmarkskonvensjonen, Ramsarkonvensjonen, siden 1996.

Ytterligere områder er foreslått vernet i verneplan for Nordre Tyrifjorden som ligger til behandling hos Klima- og miljødepartementet. I denne planen inngår også områder som er foreslått vernet i

forbindelse med økologisk kompensasjon som følge av bygging av ny Ringeriksbane og E16. I denne verneplanen ligger bl.a. Storelva, kalkskoger, og utvidelse av eksisterende våtmarksreservater.

Det er et svært rikt fugleliv knyttet til våtmarkene og hekkeholmene på fjorden. Det er viktige hekkeområder og raste-/overvintringsområder, og enkelte steder har det blitt observert et stort antall ulike arter.

Kalkrygger utmerker seg i landskapet, og det er flere svært viktige kalkskoger med mange rødlistearter bl.a. på Steinssletta. Flere er beskyttet gjennom vern.

Landbruk

Jord- og skogbruket i regionen rundt Tyrifjorden – både historisk og moderne – er en god måte å vise den tette koblingen mellom rik natur/geologi og menneskelig bruk.

Landets kanskje beste jordbruksområder ligger i tilknytning til Tyrifjorden. Arealene har svært høy produksjonsevne, og er godt egnet for matkorn, poteter, grønnsaker, frukt og bær. Særlig Hole nord for Kroksund, og områdene sør for Hønefoss er preget av store skifter og sammenhengende kulturlandskap. Hole kommune kan vise til landets høyeste gjennomsnittsavlinger over tid!

Hovedproduksjonen rundt Tyrifjorden er matkorn. I tillegg finnes store arealer med poteter, grønnsaker, salat, frukt og bær. I tillegg finnes kjøttfe og sauehold. Det finnes et rikt utvalg av godt etablerte matprodusenter. Her kan nevnes Elstøen gartneri – Norges største salatprodusent, Ringvold – Norges største eplehage, Fjeld hagebruk – produsent av frukttrær, Bjørke gård - maisgården. Av kjente merkevarer kan også nevnes Ringerikserter, Ringerikspoteter og Røyse frukt- og bærpresseri.

Flere kulturlandskap har status som verdifulle, bl. a. Røysehalvøya, Rytterager og Ultvedt. Steinssletta er et av Norges nasjonalt utvalgte kulturlandskap, og representerer Østlandets flatbygder.

Kulturhistorie

Området har en rik kulturhistorie langt tilbake i tid, og kulturminnene ligger tett i tett. Kulturhistorien er tett knyttet til landbruket, og i forbindelse med skogbrukshistorien og tømmerfløtingen finnes det fortsatt levende kulturminner i distriktet, som f.eks. Kjerratmuseet i Åsa eller Kistefossmuseet på Jevnaker.

Kulturlandskapene på nordsiden av Tyrifjorden står sentralt i Norges historie, fordi de har vært hjemtraktene til fire norske konger, noe som også er symbolisert i Hole kommunes kommunevåpen. I samme området ligger Mo gård, hvor Jørgen Moe vokste opp før han senere ble til folkeeventyrets pioner.

Nordenden av Tyrifjorden var også i andre sammenhenger sentral. I 1793 ble den første kjøreveien mellom Oslo (den gang Christiania) og Bergen åpnet. Den Bergenske kongeveien blir fortsatt vedlikeholdt som et nasjonalt kulturminne. Traseen går gjennom Lommedalen via Krokskogen, ned Krokkleiva og over Kroksundet videre til Norderhov og Hadeland.

Den vestlige traséen av Pilegrimsleden mellom Oslo og Trondheim følger den gamle Bergenske kongeveien frem til Kroksund for så å gå videre gjennom det gamle kulturlandskapet til Bønsnes kirke på Røyse før den fortsetter mot nord. Pilegrimsleden har blitt forbedret og skiltet de siste årene og interessen for den type ferdsel er økende og trekker til seg en annen type besøkende.

Prosjektutvikling

Prosjekt mål

Ringerike, Modum, Hole og Lier kommuner vil undersøke mulighetene for etablering av et kunnskapssenter som tar utgangspunkt i formidling av natur- og kulturlandskapsverdiene rundt Tyrifjorden, og som bidrar til lokal næringsutvikling og innovasjon. Det ønskes samarbeid med grunneiere, næringsliv, lag og foreninger samt andre lokale og regionale aktører i dette arbeidet.

Prosjekt faser

Fase 1: Mulighetsstudie og forprosjekt

I første omgang vil kommunene søke om midler til å gjennomføre en mulighetsstudie som skal svare ut en rekke spørsmål og temaer. Dette skal gi et kunnskapsgrunnlag man kan vurdere det videre prosjektet ut ifra.

Her er noen av punktene som skal belyses i en mulighetsstudie:

- Målgrupper for tiltaket – Tyrifjorden er sentralt plassert på Østlandet, og har potensiale for å nå et stort antall innbyggere i sine egne og tilgrensende kommuner. Interessen for et senter med natur og landbruk i fokus burde kunne forutsettes i en region i vekst som allerede i dag har mange potensielle brukere lokalt, som f.eks. skoler og barnehager, lag og foreninger og et solid folketall i en 10-15 km omkrets. I tillegg er det kort vei til Oslo og omegn, samt at en av landets mest trafikkerte veier går gjennom regionen, inklusive utenlandsk turisttrafikk. Bygging av Ringeriksbanen og ny E16 vil gjøre avstanden til Oslo enda kortere. Utgangspunktet, som må belyses nøye i mulighetsstudien, er at det ønskes et tilbud til lokalbefolkning og tilreisende på dagstur eller gjennomreise på veil til/fra Oslo.
- Aktiviteter – Hvilket tema og hva slags aktiviteter skal et besøkssenter tilby og fokusere på? Tema og type formidling? Utstillinger? Informasjonsstier? Praktisk undervisning? Arrangementer? Utleie av lokaler, utstyr, guider? Og så videre.
- Forretningsmodell – Det er flere ulike måter å organisere og finansiere driften av et besøkssenter. Det må ses nøye på hvordan et slikt senter kan bygges og driftes på en bærekraftig måte, ved f.eks. tilknytte seg tjenester som supplerer hovedformålet. Eksempelvis Dokkadelta våtmarkssenter, har utviklet seg til et kompetansesenter med konsulentvirksomhet knyttet til naturkartlegging og -restaurering.
- Fysiske investeringer – Det er viktig å synliggjøre hvilke investeringer som er nødvendige på kort og lang sikt for å få etablert et besøkssenter. Mulighetsstudien bør også se på forskjellige størrelser og en trinnvis vekst for å sikre at et senter kan drives bærekraftig på sikt.
- Lokalisering – Mulighetsstudien vil gjøre en vurdering av potensielle lokaliseringer for et senter ut ifra kriteriene som prosjektpartnere har blitt enige om på forhånd. Det betyr også at man vil se på muligheten, fordeler og ulemper ved å ha et tilbud spredt på flere lokaliteter.

Det er enighet om at valg av lokalisering vil måtte ses på som en del av mulighetsstudien. Alle kommuner har mulighet for å spille inn sine forslag. Fra besøket på Dokkadelta våtmarkssenter ble det formidlet at det hadde vært en stor fordel å etablere på kommunal eiendom. Eksempelvis Røssholmstranda ligger i tilknytning til Ramsarområdene, og er allerede i dag en godt besøkt badestrand. Det vil være mulig å etablere et stinettverk mellom verneområder. I Ringerike kommune har det vært pekt spesielt på Røssholmstranda som en mulig lokalitet for besøksenter. Dette er en eiendom kommunen selv eier, og hvor det allerede er et bygg med fasiliteter som kafe, toaletter, parkeringsplasser og møtelokaler.

- Tilrettelegging – hvordan kan besøkende oppleve verdiene utenfor selve senteret, som f.eks. gjennom etablering / merking av turstier i og i tilknytning til verneområder, kulturlandskap, kulturminner, etablering av fugletårn/utkikkspunkt/turmål (eks. erfaringsstoler)
- Samarbeidspartnere - Se på ulike synergieffekter mot reiseliv og annen næringsliv i regionen. En viktig tilleggsfunksjon med et besøksenter vil være å løfte det lokale næringslivet, særlig knyttet til reiseliv, lokalmat og opplevelsesaktiviteter.
- Fremdrift – Mulighetsstudien bør se på alternative konsepter og muligheter i både et kort- og langsiktig perspektiv.

Resultatet av mulighetsstudien skal gi kommunene grunnlaget for å vurdere riktig omfang, strategi og fremgangsmåte for å gå videre med et forprosjekt, og deretter en realisering av kunnskapsenteret.

Fase 3: Hovedprosjekt

Dersom mulighetsstudien tilsier vil det etter grunnleggende veivalg og avklaringer prosjekteres et hovedprosjekt som skal gjennomføres.

Fase 4: Videreutvikling

Det antas at et hovedprosjekt vil omfatte flere trinn. Dessuten vil et kunnskapsenter trenge kontinuerlig tilpasning og utvikling.

Forankring

Kommunene Ringerike, Hole, Modum og Lier har politiske vedtak om å samarbeide om en mulighetsstudie for å utrede et kunnskapsenter. Prosjektet vil også bygge opp under Ringeriksregionens næringspolitiske strategi «Framover sammen» som har identifisert noen muligheter for regionen som prosjektet vil kunne bidra med å realisere, for eksempel relatert til bioøkonomi eller å fremme en sirkulær økonomi i landbruket.

Prosjektorganisering

Prosjektorganisasjonen vil bestå av en styringsgruppe, referansegruppe og arbeidsgruppe. På nåværende stadium er det etablert en uformell arbeidsgruppe mellom kommunene med Fylkesmannen i Oslo og Viken (både landbruks- og miljøvernavdelingen) som sparringspartner. I arbeidet fremover vil det legges vekt på involvering av grunneiere, næringsliv, kunnskapsmiljøer og andre relevante lokale aktører og ideelle organisasjoner som f.eks. Norsk ornitologisk forening og DNT.

Finansiering

Prosjektpartnere må søke om tilskudd og forprosjektmidler fra relevante finansieringskilder som Fylkeskommunen, Fylkesmannen, Sparebankstiftelsen og lignende. På dette tidspunktet går prosjektpartnere ut ifra at egeninnsatsen i prosjektet er arbeidet som legges ned i arbeidsgrupper og administrasjon. Dersom det trengs egenfinansiering utover egeninnsats for å utløse de nødvendige midlene må hver kommune selv finne de nødvendige midlene.

Eksempler:

Eksempler på våtmarkssentre, noen av dem med kobling til kulturhistorie:

- [Fetsund lenser](#) og [Nordre Øyeren våtmarksområde](#)
- [Dokkadelta våtmarkssenter](#)
- [Oslo våtmarkssentre](#) (Lilløysplassen og Østensjø)
- [Ørland kommune våtmarkssenter](#)
- [Holmen våtmarkssenter](#) (Ilene naturreservat)
- [Hornborgasjön, Sverige](#)
- [Kristianstads vattenrike, Sverige](#)